

Секція 3

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ФАХІВЦЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ КУРСІВ У СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

ФУРМАН А.В.

Copyright © 2013

Вступ. Вимоги до сучасної лекції

Актуальні завдання трансформації системи національної освіти України до європейського соціально-культурного простору вимагають істотного осучаснення не лише цілей і змісту діяльності вищих навчальних закладів, а й освітніх технологій, форм і методів виховного впливу викладача на загал студентів. Мовиться про заміну репродуктивно-трансляційної схеми ведення лекційних курсів на проблемно-діалогічну, модульно-розвивальну, а відтак про взаємоактивний паритетний характер навчальної взаємодії у системі “викладач – студент” на засадах демократії, гуманності, толерантності, вимогливості, патріотизму.

Розв’язання зазначеного кола проблем інноваційної перебудови навчального процесу університету базується на втіленні в життя двох **основних умов: по-перше, викладачі повинні відмовитися від читання лекцій з надрукованих чи писаних листків**, тобто не бути лише трансляторами наукової інформації, яку можна здобувати із книжки, касети чи дискети; лекція – це культурне сповідання професором (доцентом) системних наукових поглядів у єдності теоретичних знань, навчальних умінь, соціальних норм і загальнолюдських цінностей; **по-друге, викладачі мають позбутися монологічного стилю ведення лекцій**; ефективна лекція – це не тільки авторитетна й високонаукова промова, а передусім полідіалогічна форма відкритого спілкування, коли лектор володіє не лише системними знаннями, нормами і вартостями, а й словом, соціально-психологічним кліматом студентської аудиторії і завдяки неперервним проблемно-діалогічним контактами пробуджує інтерес і бажання добувати і поширювати культурний досвід, змінювати на краще самого себе та оточення.

Водночас кожний викладач сучасного університету зобов’язаний домогтися практичного втілення **низки вимог**, що характеризують сучасну ефективну лекцію як організовану форму, активний метод і психологічну технологію спільної освітньої діяльності зі студентами:

- високий науково-теоретичний і соціально-культурний рівень лекції;
- триланкова структура кожної лекції: *вступ* (завдання і план роботи), *основна частина* (дедуктивна або індуктивна побудова змістового викладу) і *висновки* (підсумки, узагальнення, рекомендації);
- жвава і цікава подача змісту лекції, що посилюється чіткістю вимови, граматичною та стилістичною правильністю живого мовлення лектора, а також умілим використанням допоміжних засобів – інтонації, міміки, жестів;
- повідомлення в ході лекції не лише теоретичних знань (теорії, закони, закономірності, поняття тощо), а й соціально унормованої (плани, проекти, програми, технології, методики) та культурно-ціннісної інформації (ідеї, ідеали, переконання, оцінки, вірування, мотиви та ін.);
- економічне використання лекційного часу завдяки вибору оптимального темпу викладу освітнього змісту, підготовки зонduючих проблемних запитань студентам задля налагодження оперативного зворотнього зв’язку того, як розгортаються процеси розуміння у студентській аудиторії;
- широке застосування графічно-символьних засобів (моделі, схеми, таблиці, креслення, символи, графіки, формули) для підтвердження чи спростування будь-якої значимої теоретичної засади, або визнаного методологічного положення;
- професійна робота з психоемоційним настроєм аудиторії на тлі повного душевного втілення лектора як фахівця-науковця, громадянина та особистості за принципом “тут і тепер”.

2. Сутність та особливості модульно-розвивальної технології навчання

Модульно-розвивальна система навчання є інноваційним експериментом національної освіти, що відрізняється від усталеної лекційно-семінарської системи за такими параметрами [1; 2; 3]:

- **мета:** перехід від вищого навчального закладу, який дає фундаментальну поінформованість, до закладу, який забезпечує професійно активну участь у збагаченні соціально-культурного досвіду нації;
- **основне завдання:** реалізація позитивного природного і соціального потенціалу особистості кожного моменту навчання;
- **необхідна умова:** гармонія основних пластів соціально-культурного досвіду у змісті навчального курсу (наука, культура, фізична і розумова діяльність, світогляд, мистецтво);
- **достатня умова:** утілення універсальної технологічної схеми функціонування цілісного освітнього процесу як логічна послідовність семи етапів: *установчо-мотиваційного – теоретично-пошукового – оцінювально-сміслового – соціально-адаптивного – системно-досвідного – корекційно-рефлексивного – культурно-підсумкового*;
- **зміст:** проектування пропорційного співвідношення між науковими знаннями, навчальними вміннями, соціальними нормами і культурними цінностями на рівнях навчального курсу і кожної окремої теми;
- **форма:** впровадження інноваційних навчальних оргсхем паритетної освітньої діяльності викладача і студентів, тобто рівноправної у соціально-психологічному відношенні;
- **технологія:** керівництво соціально-культурною логікою розгортання освітнього змісту курсу як завершений цикл розвивальної взаємодії викладача і студентів: добування наукових знань – їх уміле використання в соціальній практиці – збагачення оточення, соціальних взаємин і власного досвіду студента знаннями, нормами, цінностями;
- **методика:** застосування системи проблемно-діалогічних методів за допомогою організації багатоваріантних способів пошуку: а) теоретичного знання, б) прийнятних форм його соціальної адаптації в) нових ідеалів та цінностей;
- **засоби:** створення системи інноваційних програмово-методичних компонентів: *граф-схеми і соціально-культурні матриці навчальних курсів, наукові проекти та освітні сценарії для викладача, міні-підручники і програми самореалізації для студента*;
- **результат:** якісна теоретична, проектна і досвідна підготовка фахівця-професіонала з високим рівнем внутрішньої культури, національної свідомості і можливостями позитивної самореалізації у громадянському суспільстві.

Модульно-розвивальна технологія науково-обґрунтовує різні типи модулів і модульних систем, які виокремлюються у сфері освіти для підвищення академічного і культурного впливу вузівського навчання на особистість студента. Щонайперше розмежовуються *дидактичний, навчальний і змістовий модулі*, як основоположні функціональні складові повноцінної освітньої діяльності ВНЗ.

Модуль в освіті – це динамічна, відкрита, саморозвивальна метасистема, що забезпечує єдність процесів функціонування, розвитку та управління окремої навчально-виховної структури (вуз чи факультет, кафедра чи лабораторія, навчальний або лекційний курси, зміст розділу або лекції).

Дидактичний модуль – концепція розвивальної взаємодії викладача і академічної групи (курсу) під час викладання окремого навчального курсу як науково спроектований, поступальний перехід від науково-інформаційної компетентності до науково-проектної і світоглядно-рефлексивної.

Навчальний модуль – відносно самостійна, цілісна частина реальної взаємодії викладача і студентів, яка характеризується завершеною послідовністю семи етапів у проведенні лекційно-практичних занять: *установчо-мотиваційний, теоретично-пошуковий, консультативно-смісловий, соціально-адаптивний, системно-досвідний, корекційно-рефлексивний, культурно-підсумковий*. Кожний із зазначених етапів має свої завдання, психолого-дидактичний зміст і розвиває певні сторони внутрішнього світу особистості та завдяки системі інноваційних методичних засобів оптимізує культурний розвиток студента на окремому відрізку вивчення академічного курсу (розділ, тема).

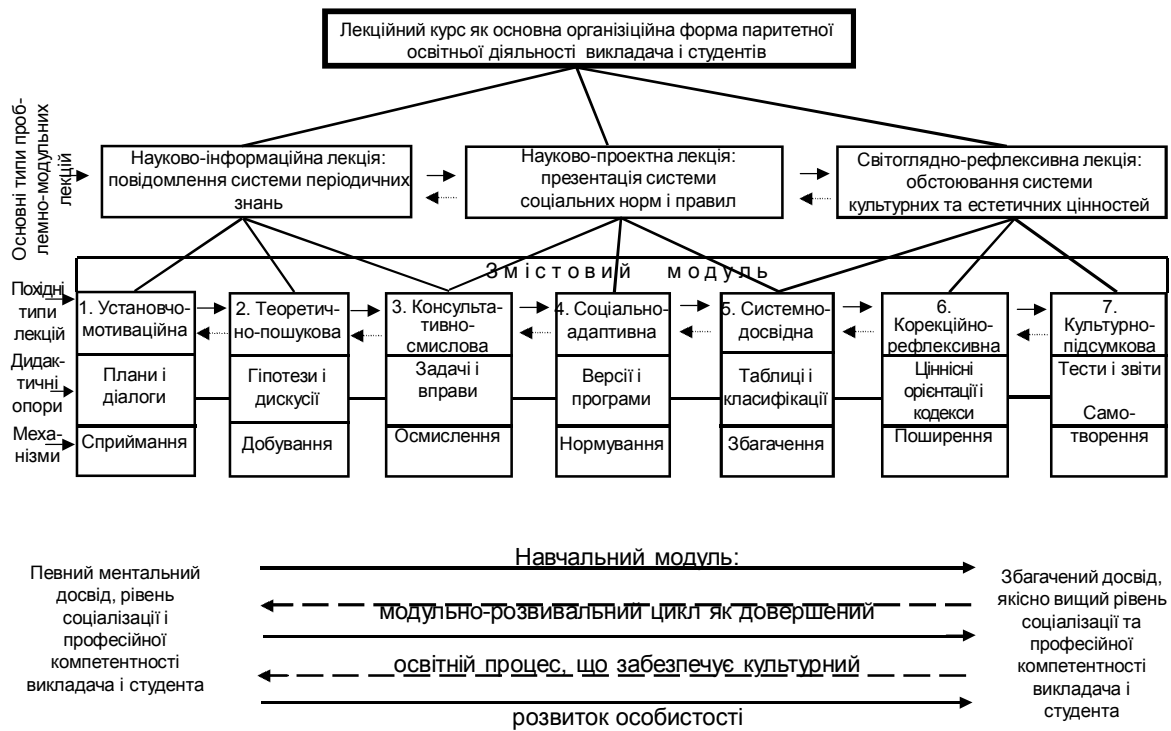
Змістовий модуль – науково-адаптивна, відкрита і взаємозалежна система *знань* (концепції, теорії, закони, закономірності, категорії, поняття, факти), *умінь* (дії, операції, поведінка, діяльність, вчинки, організація, управління, творення тощо), *норм* (цілі, плани, проекти, програми, алгоритми, інструкції, методи, технології, правила) і *цінностей* (ідеї, ідеали, ставлення, оцінки, потреби, установки, переконання, кодекси, доктрини, погляди), що цілісно відображає фрагмент соціально-культурного досвіду за допомогою комплексу інноваційних програмово-методичних засобів у структурі навчального курсу. Саме цей модуль є основою навчального модуля і модульно-розвивального циклу в цілому й вищепро характеризує навчально-предметний зміст розвивальної взаємодії викладача і студентів.

3. Проблемно-модульна організація лекційного курсу

Типологія лекцій за етапами освітнього процесу

Основною формою втілення модульно-розвивальної технології у вищій школі є **проблемно-модульна лекція**, завдання, зміст, структура, форми і методи втілення якої видозмінюються не тільки залежно від специфіки навчального курсу, а й від етапів цілісного освітнього процесу та його провідних механізмів причетності студентів до соціально-культурного досвіду: *сприймання – добування – осмислення – нормування – збагачення – поширення – самотворення*.

Проблемно-модульна лекція – це культурно організоване спілкування лектора зі студентською аудиторією як великою соціальною групою (здебільшого 50 і більше осіб), у процесі якого: а) створюється сприятливий соціально-психологічний клімат у ході спільного розв'язання окремої суспільної або наукової проблеми, б) здійснюється діловий, інформаційний та психологічний обмін знаннями, вміннями, нормами і цінностями між викладачем і студентами, в) формується полімотиваційність освітньої діяльності кожної особистості як внутрішня передумова розвивальної взаємодії у триаді “викладач – навчальний курс – студент”.

Рис.
Модель повного функціонального циклу освітнього процесу як завершена цілісність лекційного курсу [3; 4]

Проблемно-модульна організація лекційних курсів диференціюється на дві взаємозамінні групи: **основні** типи лекцій цілісного освітнього циклу та **похідні**, які деталізують поетапний перебіг зазначеного циклу (див. *рисуюнок*). Важливо, що кожна лекція має: а) окрему психодидактичну **мету**, б) **квінтесенцію** пошуково-розвивальної міжособистісної взаємодії в аудиторії, в) **домінування** різних сфер змістового модуля, г) специфічні **дидактичні опори**, д) різні психологічні **механізми** практичного втілення повноцінної освітньої діяльності викладача і студентів. Останні два параметри зафіксовані у структурі моделі, що також вказує на перехід учасників навчального процесу від одного рівня ментального досвіду, соціалізації і професійної компетентності до якісно вищого в результаті проходження кожним модульно-розвивального технологічного циклу.

На **першому етапі** впровадження модульно-розвивальної технології (один-два роки) виладач створює науковий проект навчального курсу за основою, або базовою схемою (*рис.*): пізнавально-інформаційна – науково-проектна і світоглядно-рефлексивна лекції. При цьому кожний навчальний модуль, незалежно від кількості годин, має пропорційно диференціюватися на три зазначених типи лекцій. У графі “Рекомендації” фіксується оптимальна кількість практичних і семінарських занять, форми і засоби освітнього контролю, а в графі “Примітки” – допоміжні відомості про організацію лекційного курсу, зауваження щодо повторів, переносу тем тощо.

Науково-інформаційна лекція покликана висвітлити прогресивні способи добування і використання теоретичних знань, важливої наукової інформації з конкретної проблемної теми курсу. Її **мета** – виявити і довести фундаментальні залежності, що організуються в розумовій діяльності людини у вигляді теорій, законів, закономірностей, категорій, понять, наукових фактів. **Квінтесенція** пошукової взаємодії – це постановка (запитання, спір, діалог тощо) і розв’язання (припущення, гіпотези, версії, аргументації) реальних соціальних, наукових та особистих проблем. Має місце **домінування** наукових знань і пізнавальних умінь над соціально-культурними нормами і цінностями.

Науково-проектна лекція – спрямована перш за все на розкриття нормотворчої функції (призначення) теоретичного знання, подання наукової інформації у прийнятих соціальних формах-взірцях (інструкції, програми, методики, технології, правила). Її **мета** – організоване залучення студентів до соціального нормотворення, навчання їх теорії і практиці наукового проектування. **Квінтесенція** пошукових взаємин – скоординований пошук можливих способів доцільного застосування наукового знання на практиці, що сприяє виробленню умінь і навичок розумно контактувати з оточенням. Утверджується **домінування** соціальних умінь і норм як над теоретичними знаннями, так і над культурними цінностями.

Світоглядно-рефлексивна лекція орієнтована на розширення горизонту конструктивного світобачення студентів, прискорення їхнього духовного розвитку і виявлення шляхів громадянського та професійного самоствердження. Її **мета** – ціннісно-естетичне наповнення осмислених знань і норм, розгортання процесів

критичної і творчої рефлексії здобутого, збагачення чуттєво-естетичної сфери та моральне зростання в ситуації довірливих взаєностосунків з викладачем. **Квінтесенція** цієї лекції зводиться до внутрішнього пошуку кожним студентом конструктивних опор (сенси, значення, образи, вірування, переконання) у власному ментальному досвіді і подальший розвиток його позитивної Я-концепції, якій притаманні самоповага, громадянськість і свобода вольової дії. Характерним є **домінування** цінностей та естетичних умінь над нормами і знаннями.

На **другому етапі** впровадження модульно-розвивальної технології викладач, оволодівши досвідом проєктування й успішного втілення базової технологічної схеми інноваційного читання лекційного курсу, створює деталізований проєкт довшеної освітньої взаємодії із студентами за універсальною схемою. Відтепер, якщо є достатня кількість академічних годин, програмний зміст кожного навчального модуля має пропорційно розподілятися між сімома етапами проблемно-модульних лекцій. У такий спосіб удосконалюється технологічний цикл навчання, в результаті чого вузівська лекція характеризуватиметься високим комунікативно-розвивальним впливом на студентську аудиторію.

Настановчо-мотиваційна лекція – це:

- постановка нових академічних і культурних цілей та завдань,
- формування психологічної установки студентів щодо близької і далекої перспектив вивчення теми,
- презентація плану проблемно-пошукової діяльності на лекції,
- стимулювання прагнення кожного до успіху в спільній освітній діяльності з викладачем,
- порівняння та аналіз відомого й невідомого, очевидного й неочевидного,
- актуалізація внутрішніх мотиваційних резервів та пізнавальних інтересів студентства,
- моделювання проблемно-діалогічного поля сучасної науки,
- осмислення і грамотна постановка реальних проблем, актуальних питань розвитку окремої наукової сфери,
- введення студентів у новостворене понятійно-термінологічне поле,
- рефлексування припущень і гіпотез щодо правильності формулювання теоретичних проблем тощо.

Теоретично-пошукова лекція – це:

- мінімізація теоретичного матеріалу теми, зосередження на головному,
- актуалізація опорних знань і ментального досвіду студентів та відшукання їхніх зв'язків з невідомими знаннями,
- формування і переборення кожним студентом власних внутрішніх проблемних ситуацій, що спричинені єдиною навчальною проблемою,
- розуміння зіткнення студента з особистісною невизначеністю, інтелектуальним утрудненням, смисловими суперечностями,
- змістовність і розгорнутість зовнішнього і внутрішнього навчальних діалогів, елементи дискусії і спору,
- висунення системи версій і гіпотез, їх обґрунтування і доведення,
- достатність різних проблемно-діалогічних форм демонстрованого мисленнєвого процесу викладача і моделювання продуктивних пауз та позитивних емоцій студентської аудиторії,
- вибір оптимальних рівнів розв'язування студентами проблемних завдань з урахуванням їхніх прагнень та інтересів,
- презентований пошук причинно-наслідкових, функціональних та інших фундаментальних (теоретичних) зв'язків,
- авторське розкриття викладачем загальної логіки теоретизування і системи аргументованих доведень.

Консультаційно-сміслова лекція – це:

- первинне осмислення здобутого наукового знання в контексті його соціально-культурного значення,
- розвиток у студентів оцінки і самооцінки, контролю і самоконтролю,
- формування пошуково-сміслового поля пізнавальних дій і вчинків,
- система завдань і ситуацій для оцінки рівнів засвоєння і розуміння студентом актуального освітнього змісту,
- глибинне осмислення кожним фундаментальних залежностей як суті закону, теорії, поняття,
- корекція адекватності володіння студентами науковою інформацією, консультаційні поради щодо досконалості оперування здобутими знаннями,
- проміжна рефлексія викладачем обраних форм і методів результативності навчання,
- керований пошук нових смислових контекстів ситуативного використання освоєних наукових знань,
- стимулювання успіхів у конкретній освітній діяльності студентів,
- актуалізація соціально-нормативних труднощів і суперечностей як невідповідність між теоретичними знаннями і потребами їх практичного використання.

Соціально-адаптивна лекція – це:

- система вправ для вироблення вмінь, норм і навичок ефективної освітньої діяльності студентів,
- диференціація тематичних завдань, форм і методів потенційної навчально-регуляційної діяльності аудиторії,
- аналізування ситуацій умілого і невдалого практичного використання теоретичних знань,
- застосування здобутих наукових знань в типових і нетипових умовах,
- моделювання регуляційно-вольових зусиль студентів під час проходження ними соціальних програм, реалізації технологій, адаптації методик,
- творче перенесення знань у нові ситуації міжсуб'єктної взаємодії,
- взаємооцінка соціальної ваги здобутих знань і практичного значення сформованих умінь студентів,
- проведення експериментів за окремими інструкціями, планами, схемами, програмами,
- осмислення ефективності різних норм діяльності в нетипових ситуаціях,

- вироблення ефективних способів дії із соціальними нормами та діяльнісне оволодіння ними.

Системно-досвідна лекція – це:

- актуалізація ментального досвіду студентів як цілісної світоглядної системи,
- створення сприятливих умов для вияву ціннісно-естетичного ставлення студентської аудиторії до здобутих знань і норм,
  - уміння визначити місце теми у загальному змісті навчального курсу та вищої освіти в цілому,
  - тестове або модульно-рейтингове оцінювання рівня оволодіння кожними програмними знаннями, уміннями, нормами і цінностями,
  - встановлення зв'язків і закономірностей між поняттями і явищами (аналіз і синтез), а також причинно-наслідкових, функціональних та інших зв'язків на міжпредметній основі,
  - постановка і концептуальне розв'язання кількох світоглядних проблем,
  - збагачення ментального досвіду студентів гуманітарними і передусім морально-етичними знаннями і цінностями,
  - оформлення систематизованих знань за допомогою знаково-графічних засобів (таблиці, моделі, схеми, малюнки, графіки, креслення),
  - перехід від локальних узагальнень до широких, міжпредметних, від окремих норм до загальнолюдських, від індивідуальних цінностей до духовних,
  - проєктування студентом свого міні-підручника, задачника, експерименту чи іншого продукту освітньої діяльності.

Корекційно-рефлексивна лекція – це:

- опис ситуацій, які спричинюють розвиток творчої рефлексії, ціннісно-естетичної сфери особистості,
- зіставлення оцінки викладача і самооцінки студентів щодо їхніх академічних і культурних успіхів,
- обстоювання студентами привласнених етнонаціональних цінностей,
- самозвіт учасників навчання про усвідомлення освоєного набору норм і прийнятих цінностей у власному житті,
- особистий відбір та обстоювання кожним, починаючи з викладача, етнонаціональних вартостей і святинь,
- ситуації рефлексивного переструктурування особистісних знань, норм і цінностей у єдиному контексті перонального самоствердження,
- загострення проблеми духовного самовдосконалення особистості протягом життя і відшукування способів її пом'якшення,
  - самоаналіз і самоусвідомлення викладачем і студентами міри збагачення власного ментального досвіду,
  - самоузагальнення про ціннісно-естетичний розвиток студентського гурту завдяки конкретній навчальній темі,
  - обґрунтування актуальних морально-етичних проблем, осмислення потреби їх розв'язання на особистісному рівні.

Культурно-підсумкова лекція – це:

- моделювання ситуацій самотнього творення і продуктивного фантазування,
- підсумкове оцінювання рівня оволодіння студентською групою програмовими знаннями, нормами, цінностями (групове опитування, тестування тощо),
  - гуманізація міжособистісних взаємин в аудиторії через програмування межових чуттєвих переживань (художні вірці),
  - сприймання музики, акумулювання переживань та відображення їх в авторських алюнках, віршах, висловлювання студентів,
  - свобода асоціативного мислення та уявлення викладача і студентів (малюнки, вірші, вироби тощо),
  - сценічне копіювання етичних ситуацій і духовних учинків,
  - духовне збагачення особистості враженнями, смислами, образами, прагнення і відшукування викладачем вірців краси, досконалості, любові,
  - розмова про сенс життя в контексті самовідкриття студентам духовно-сміслових опор віри в себе, добро, справедливість,
  - осмислення горизонтів професійного і культурного самовдосконалення молоді, соціальних умов самореалізації особистості.

Передбачається, що на етапах підготовки і втілення зазначених етапів інноваційної перебудови лекційних курсів проводитиметься консультативне навчання професорсько-викладацького складу ТНЕУ і буде організована систематична робота науково-методичного семінару молодих викладачів. У разі наявності позитивних змін в освітній діяльності переважної більшості професорів і доцентів окремо розглянути питання про перехід до **третього етапу** впровадження нової технології навчання, тобто до цілісного переведення академічних курсів на модульно-розвивальну систему.

1. Гуменюк О.Є. Модульно-розвивальне навчання: соціально-психологічний аспект: [монографія] / Оксана Євстахіївна Гуменюк. – К.: Школяр, 1998. – 112 с.
2. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація // Психологія і суспільство: Спецвипуск. – 2002. – №3-4. – 292 с.
3. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.
4. Фурман А.В. Освітні сценарії у системі модульно-розвивального навчання: [наук. вид.] / А.В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2009. – 40 с.